

PÉTER LASZLÓ

A REJTÉLYES CSÓKAI ÍRÓNÓ

MÓRA FERENC ISMERETLEN LEVELEI BABITS MIHALYHOZ

Móra 1907 októberétől 1914 júniusáig évente néhány hetet ásatott Csókán, a régészeti irodalomban híressé vált Kremenyák-dombon. 1932-ben így vallott Csókáról: „nemcsak az ősök temetője, hanem az én fiatal eszten-deim, nagy bizakodásaim, fehér arcom, fekete hajam temetője is. Nyolc esztendeig vallattam én itt a faluai nagy kopasz halmot... Ez volt az én régészeti inasiskolám, s mire a magam kárán kijártam valahogy, s valamennyire ki is tanultam, akkorára kezdte lepegetni hajam az a hó, amit semmiféle kánikula el nem olvaszt többé...” Nyilatkozatát így fejezte be: „Csóka így is külön fejezet lesz a magyar régészetben.”

Az író maga, bár 1918-ban Léderer Artúr, a Kremenyák birtokosa, vállalta a földolgozás könyvében való kiadását, csak 1925-ben írt egy kisebb tanulmányt *A csókai őstelepről* címmel; ásatásainak régészeti anyagát 1960-ban Banner János, Kovrig Ilona és Korek József tette közzé. Am Móra számára Csóka a régészeti tapasztalatokon kívül írói haszonnal is járt: embereket ismert meg, akik gazdagították lélekismeretét, anyagul szolgáltak elbeszéléseihez, regényeihez. Mészáros Antal vagy Farkas Szilárd: egyszerű parasztember vagy művelt pap Móra számára egyaránt barátot, beszélgető társat, írói modellt jelentett. A *Négy apának egy leánya* plebánosának, Papp Fidélnak alakjában ott van a derék csókai papnak, Farkas Szilárdnak (1869—1923) emléke. 1922-ben Móra a zentai Pálma c. ifjúsági folyóirat szerkesztőségének ezt írta mintegy bemutatkozásul: „Farkas Szilárd jóbarátja is én vagyok, ez nagyobb tisztesség nekem mindennél.” *A csókai csata* című elbeszélésében 1926-ban pedig így örököltette meg nevét: „Farkas Szilárd, az én regényembe is belemertett csókai papom már meghalt.”

Ímént idézett leveléből az is kiderül, Móra *A csókai rézemberek* címmel ifjúsági regényt tervezett, éppen a Pálma számára. Talán ma még kideríthető volna, min feneklett meg ez a terv, miért nem tartott rá igényt a zentai folyóirat, vagy ha a szerkesztőség igent mondott, Móra miért nem írta meg.

Móra és Babits Mihály művészi ízlése, világa, költői iránya és irálya — ég és föld. Idegenek voltak egymás számára. Nem tudok róla, hogy leírták volna valahol a másikuk nevét.

Mégis, érdekes, hogy fönmaradt Mórának Babitshoz írott hat levele, s éppen egy különös csókai ügyben. Lassan negyedszázada, hogy Belia György barátom szívességéből hazzajutottam Móra Ferencnek az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában őrzött leveleiről készült mikrofilmez. Annak idején, 1955-ben, Reguli Ernő segítségével le is gépeltem őket, és a 64 levélből álló gyűjteményt jegyzetekkel ellátva kiadásra előkészítettem. Sokáig nem tudtam megjelentetni, 1969-ben pedig lakástüzekkor úgy megsérült a kézirat, hogy nem volt kedvem kézbe venni. Közben néhány levelet (pl. a Hampel Józsefhez, Csery Mihályhoz, Balla Jenőhöz írottakat) mások ki is adták. A levelek egy része (a Pekár Gyulához, Lőrinczy Györgyhöz, Jakab Ödönhöz, Pinter Jenőhöz stb. szólók) nem is voltak túlságosan közérdekűek, így nem erőltettem a dolgot. A minap, hogy a közelgő Móra-centenáriumra készüléskor elővettem a kéziratot, eszembe villant, hogy a Babitshoz írt levelek máig kiadatlanok, érdemes lesz tehát őket közzétenni, annál inkább, mert legalább a centenáriumig lesz idő és alkalom, hogy a rejtélyes csókai író és ismeretlen regénye után együttes nyomozást indíthassunk.

Azt kell ugyanis először kideríteni, hogy ki volt Csókán Benárd Gyuláné, aki *Jéghegyek* címmel önéletrajzi regényt írt, és Móra segítségét

kérte kiadásához. Mi köze volt a faluhoz, a Léderer-uradalomhoz, mi lett a sorsa, és mi lett kéziratának sorsa? Ha Babits nem túl nagy érdeklődést mutatott is a regény iránt, sőt azt sem tudjuk, végül egyáltalán elolvasta-e; amit Móra írt róla, elég ahhoz, hogy ne tartsuk teljesen dilettáns munkának, és kutassunk utána. Tárgya szerint talán Németh László *Iszonyának* előzménye lehet irodalmunkban. Nem lehetetlen, hogy mégis megjelent; talán a szerző lánynevén, talán álnévén, talán más címmel is. Idősebbek esetleg emlékezhetnek a névre; ha nem, egykor majd a véletlen is kezünkre járhat a rejtély megoldásában.

Móra és Babits nem sokat találkozhattak. Amelyre Móra az első levele elején hivatkozott, a futó találkozás, Babits szegedi tanársága idején, 1906 ősze és 1908 tavasza között eshetett, valamelyik szegedi szerkesztőségben vagy a Tisza Szálló éttermében... E levelek után tudtommal csak egyszer találkoztak: 1923. május 20-án, Juhász Gyula negyedszázados költői jubileumának szegedi ünnepségein, amikor a Belvárosi (ma Szabadság) moziban mind a ketten köszöntötték költőtársukat. Hogy ejtettek-e szót Benárd Gyuláné regényének kínos ügyéről, nem tudhatjuk. Azt hiszem, Babits régen el is felejtette, Móra meg tapintatosan nem emlegette föl. Mindenesetre a jubileumi ünnepség rendezőinek kérésére Babits készséggel szerepelt egy műsorban Mórával. „Móra Ferenc szereplése ellen — válaszolta Sarló Sándornak — nemcsak hogy kifogásom nincs, de nagyon örülök, hogy úgy vele, mint a többi szegediekkel megújíthatom az ismeretséget.”

Beszéljenek most már a levelek.

Szeged, 1912. okt. 14.

Igen tisztelt Uram!

Rég volt, mikor utóljára találkoztam Önnel s gondolom, akkor se úgy, hogy Ön még emlékezne reám. Őszintén szólva: futólagos találkozások halvány emlékét magam sem találom elég indoknak arra, hogy jóakarát, esetleg tanácsát kérjem. Mentsen valamennyire az, hogy nem a magam számára kérem, hanem egy szerencsétlen emberére, aki kétszeresen szerencsétlen, mert asszony. Nekem különben, a számalom érzésén kívül és azon az érdeklődésen kívül, amit írói tehetsége ébresztett, teljesen idegen. Élete történetét jóformán csak a mellékelt kézirat-nyalápból ismerem, melyben alig van kitalálás. Autobiográfia az, néhol túlságosan erős is az élet-íze.

A kéziratot én a Torontál megyei Csókán kaptam, ahol most már a nyolcadik őszi ásatok neolith-kori telephelyeket. Azt hiszem, az a kor volt a kultúra utolsó látogatása ezen a helyen. Annál furcsábban lepett meg, mikor egy uradalmi majorházban eltemetve találkoztam vele annak a számkivetett asszonynak a képében, aki ezt a dolgot írta.

Arra kért, segíteném valahol napvilágra, neki az lennie a föltámasztás. Bizalmatlanul fogtam neki az olvasásnak, s furcsán éreztem magam, mire a végére értem. Lehet, a kontraszt is hazzájárult: hogy zsugorított csontvázak, ötezeréves tűzhelyek, nefrit-köves asszonycsontok közt sikolozik így a fülemben az élet.

Lehet, hogy csalódom, de azt hiszem, őszintébb asszonyi írás ez akár a Karin Michaelis, akár az Agnes Hennigsen írásainál. Írásművészet ugyan nem sok van benne, helyenként brutális, máshol ijesztően sablonos; egészben mégis érdekes és nem érték nélkül való munkának tartom. Annál minden esetre többet érdemel, hogy az egerek rágják össze valahol a padláson.

Én azonban nem tudok vele mit tenni. Szerény gyerekiró vagyok, s mint ilyen is csak Singerékkel — igaz, nagyon barátságos — összekötötésben. Rájuk mégse gondolhatok. Ennek a könyvnek a levegője nem az övéké. A modern irodalommal semmi személyes összekötötésem nincs. A Hétnél nem ismerek senkit, a Nyugatnál egyedül Önt, sajnos, megle-

hetős egyoldalúan. Félek, Ön sem igen emlékszik rám. Ahogy azonban Önt ismerem, nem hagyja olvasatlan a kéziratot, hiszen Ön bizonyára ép úgy keresi az értéket, ha csak szemekben és morzsákban is, mint én.

Arra kérem most már: ha Ön is egy véleményre jut velem, és nem elkallódni valónak hiszi ezt a dolgot, adjon tanácsot, mit lehetne vele tenni. Kaphatna-e helyet a Nyugat kiadványaiban? Vagy ha nem: méltóztatnék-e német kiadót tudni, akinek elküldhetném? Odakint kapósak az effajta témák, a frigid asszony témája tán földoltogatlan is még. Én ugyan nem kedvelem valami fölötte az ilyesmit, — de azt hiszem, aki ezt írta, tudna még mást, különbet is írni, ha valami buzdítást kapna.

Végül pedig bocsásson meg nekem ezért a hosszú és komisz írással levélért, s ha hozzájut, szerencsétlenségem a válasszal. Igaz nagyrabecsülés-sel őszinte hive:

Móra Ferenc

[Oldalt:]

Címem: M. F. Szeged, Somogyi-könyvtár

2

Csóka, 1912. XI. 14.

Igen tisztelt tanár úr!

Körülbelül egy hónappal ezelőtt valami csókai kéziratot küldtem tanár úrnak Szegedről, kérvén, olvasná el, s írná meg, tudna-e módot az elhelyezésre. Csókai munkám a mai nappal véget ért, s a szerző most már igen szorongat a kéziratért, — szegény boldogtalan tán attól is fél, hogy ellopom tőle. Alásan kérem tanár urat: méltóztassék azonnal visszaküldeni az én címemre, Szegedre, ahová ma már beköltözöm, és bocsásson meg nekem, hogy háborgattam vele. Most már belátom, hogy naivság volt és szégyenlem magam érte.

Athelyezése hírét¹⁾ is ma veszem; szívből gratulál hozzá őszinte tisztelője:

Móra Ferenc

3

Igen tisztelt tanár úr,

alásan kérem, szíveskedjék öcsémnek,²⁾ aki e sorokat viszi, átadni a csókai kéziratot haladék nélkül. A boldogtalan szerző a legkomolyabban pörrel és skandalummal fenyeget. Kész hive

Sz. 912. nov. 30.

Móra Ferenc

4

Igen tisztelt Uram!

Levele szinte megszegyenít: röstelleni valóm igazán csak nekem van, aki haldósan megzaklattam Önt egy, körülbelül mindkettőnkre idegen dolog miatt. Ertem a tanár úr helyzetét, magam is eléggé hajszott életű ember vágyok, s a levelében érintett körülményektől eltekintve: azt is magamról tudom, hogy az idegen kéziratoktól mindig a cigányhídeg leli az embert. Tudtam én ezt mind, szíves sorai vétele előtt is, magamban

1) Babits Mihályt az újpesti gimnázimból akkor a budapesti tisztviselőtélepi gimnáziumhoz helyezték át.

2) Nem tudjuk, kit nevezett itt Móra öccsének. Talán Móra Lászlót (1890—1944), bátyjának, Móra Istvánnak (1864—1957) fiát.

igazat is adtam önnek, — s bizony nem a magam jószántából molesztáltam, hanem mert engem meg a szerző fojtogatott, az amatőr-írók szokott türelmetlenségével.

Most talán sikerül megnyugtatnom az ön szíves ígéretével, — ami hogyan teljesül, menten megesküszöm az összes istenekre, hogy soha többet nem kolumbuszkodom. Annál kevésbé, mert könnyen megeshet, hogy az ember csak sekély tocsogót talál ott, ahol mély tengert gyanít.

Ezt nem éppen a küldött kéziraTRA mondom, bár lehet, futtában való első olvasásra azt is túlbecsültem. A kontraszt is sokat tehetett: egy ódon falusi paplakban — Ön irt le ilyet valaha a Nyugatban — lapoztam át a kéziratot, s ott bizonyára máskép hatott, mintha itthon, vagy az Ön helyén olvasnám.

Öszinte véleményt méltóztatott kilátásba helyezni. Ha rólam volna szó, természetesen magam kérném a legkíméletlenebb őszinteséget. Így azonban arra kell kérnem Önt: ha teljesen értéktelennek itéli is Ön a dolgot, legalább az ítélet formája enyhítse valahogy a lényegét. Magam is irtom az amatőr-írót, ahol kezemre kerül, — de talán ne méltóztatnék fölös kegyetlenséggel bántani egy amúgy is szerencsétlen némberral, aki, ha első kísérlete nem sikerül, valószínűleg nem tesz több kárt az irodalomban.

Lehet, azóta a bátyám is járt Önmél a kézirat dolgában: bocsássa meg azt is, ezt a hosszú levelet is, amely bizonyára már is meguntta tette Ön előtt ezt a mi alig-ismeretségünket.

Szíves ígéretének a lehetőség szerint való teljesítését kérve maradok őszinte nagyrabecsüléssel és szíves köszöntéssel igaz híve:

Móra Ferenc

Szeged, 1912. dec. 4.

Danteját a Vasárnapi Újság nyomán kerestem Szegeden: úgy látszik, még nem ért ide. Csak karácsonyra tán? Már elhatároztam, hogy a Doré-rajzokkal együtt fogom olvasni.

5

[Kártyán. Mindkét oldalán.]

[1912. dec. 20. körül.]

Igen tisztelt Uram!

Őszintén sajnálom magamat is, Önt is, hogy már megint levelet kell írnom. Csak az nyugtasson meg bennünket, hogy ez már ultimátum. Ha át nem nézte még Ön a kéziratot, és nem kerül szabad másfélórája a karácsonyi szünetben sem, kérem, méltóztatnék értesíteni, hol vehetném át a kéziratot január 5-én, vagy 6-án, amikor fönt leszek Pesten. Most már csak ennyi szívességet kér, s ezt is hálásan köszöni tisztelő híve:

Móra Ferenc

Danteját most olvasom másodszor, jegyzeteket róva a szélére; szeretnék valamit írni róla, ha hozzá jutnék.

6

[Névjegykártya hátoldalán kezdve, túlóldalán folytatva.]

Igen tisztelt Uram! Dr. Benárd Gyuláné asszony ma dr. Huszágh zentai ügyvéd útján tudtomra adta, hogy pert indít ellenem, ha tíz nap alatt a kéziratát, melyet Önnek küldtem, vissza nem juttatom. Kérem, kíméljen meg a botránytól, és szíveskedjék a kéziratot — a címe, gondolom, Jég-hegyek volt — a címemre azonnal visszaküldeni. Kiváltó tisztelettel:

Móra Ferenc

Szeged, 1913. jan. 8.